

TÜRK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 33, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 09.05.2023*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 24.06.2023*

Sayfa / *Page: 72-91*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün TÜRKMEN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Öğretim Üyesi
nturkmenn@gmail.com

GURBET VE SEYAHAT KAVRAMLARI İLE ÂŞIK SÜMMÂNÎ'DE CİSMANÎ GURBET VE SEYAHAT OLGULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Öz

Gurbet, genelde Türk edebiyatı özelde ise Türk halk şiirinde çok kullanılan temalardan biridir. Seyahat ise gurbet ile çoğu zaman yan yana anılır. Ancak biri olumsuzluk diğeri olumlu duygular barındırmaktadır. Gurbet, temelde “yaşanılan yerden ayrı düşme/uzak olma” anlamlarına gelir. Ancak bazen fiziki bazen ise duygusal anlamda bir ayrılığı ifade etmektedir. Gurbet genellikle zorunluluk halinin neticesinde ortaya çıkar. Seyahat ise yaşanılan/ait hissedilen yerden daha istendik bir ayrılığı ifade eder. Aslında bunun kaynağı, gurbetin halk hayatındaki yeridir. Âşıklar şiirlerinde gurbete hem bireysel hem toplumsal açıdan değinir. Zira onlar halkın duygu ve düşüncelerinin tercümanıdır. Toplumun kültürel belleğindeki gurbet kavramını anlamak için de gurbeti onların şiirlerinden okumak gerekir. Âşıklık geleneğinde her iki anlamıyla da karşımıza çıkan gurbet, beşeri veya ilahi unsurlara yönelik olabilir. Âşıkların hayatında seyahatin de önemli bir yeri vardır. Âşıklık geleneğinin temsilcilerinden biri olan Âşık Sümmânî şiirlerinde gurbete değinmiş; gurbet ve seyahat mefhumları onun hayatında da önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada, özelde âşığın genelde ise onun temsilcilerinden biri olduğu halkın duygu ve

* Bu makale, 14-15 Mart 2015 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen “Vefatının 100. Yılında Âşık Sümmânî Sempozyumu”nda sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş son halidir.

düşünce dünyasını anlamak için Sümmânî'nin şiirlerinde gurbet ve seyahat olgusu, beşerî unsurlara duyulan cihetiyle irdelenmektedir. Gurbet ve seyahatin Âşık Sümmânî'nin hayatındaki yeri, anlamı ve duygu dünyasındaki yansımaları tespit edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gurbet, seyahat, Âşık Sümmânî, âşıklık geleneği.

AN EVALUATION ABOUT HOMESICKNESS AND TRAVEL CONCEPTS AND ON THE THEMES OF HOMESICKNESS AND TRAVEL IN ÂŞIK SÜMMÂNÎ'S POETRY

Abstract

Homesickness is a common theme in Turkish folk poetry. Actually, the source of this, is the place of homesickness in the lives of the people. Poets touch upon Homesickness both individually and socially in their poems because they are the interpreters of the emotions and thoughts of the people. Homesickness essentially means "being separated or distant from home" Sometimes it expresses separation either physically or emotionally. Homesickness, which appears in both senses in the minsterlsy tradition, can be directed towards human or divine elements. To understand the concept of Homesickness in the cultural memory of society, it is necessary to read about this theme in their poems. Travel is often mentioned together with homesickness, although one refers to negative feelings while the other implies positive ones. Homesickness can be the result of necessity while travel connotes a more positive voyage. Travel also has an important place in the lives of poets, including Âşık Sümmânî, who is an important representative of the tradition of âşık. Sümmânî included homesickness in his poems and travel also had an important place in his life. In this study, the themes of homesickness and travel in Sümmânî's poetry are examined to understand both the poet and the people's emotions and thought worlds. The imagery and functions of homesickness and travel in Âşık Sümmânî's poetry are being identified.

Key words: Homesickness, travel, Âşık Sümmânî, âşık tradition.

Giriş

Gurbet, Türk edebiyatında çokça işlenen temalar arasındadır. Seyahat ise bir süreç ve serüven olarak edebiyatımızda yer alır. Eski edebiyat, yeni edebiyat ve halk edebiyatı sahalarında, mensur ve manzum eserlerde gurbet ve seyahat olgularının yer bulduğu görülür. Ancak gurbet ve seyahatin halk şiirinde ayrı bir yeri vardır. Hatta kimi araştırmacılara göre edebiyatımızda gurbet konusu en fazla halk şiirinde işlenmektedir (Enginün 2017: 48; Çetin 2010: 73). Gurbet ve seyahat, halk şiirinin ferdi örneklerini kapsayan âşık şiirinde de sıklıkla kullanılan temalardandır. Pek çok âşık, gerek isteyerek gerekse mücbir sebeplerle gurbete çıkmakta ve seyahat etmektedir. Dolayısıyla gurbet ve seyahat konusu ya da gurbette, seyahatte yaşananlar/görülenler âşıkların şiirine girmekte, onların sazıyla ve sözüyle dillendirilmektedir. Âşıkları âşık yapan özellikleri arasında aşk, acı, özlem, umut,

umutsuzluk, bekleyiş gibi hayata ait pek çok duyguyu yaşayarak¹ tecrübe etmeleri yer alır. Gurbet ve seyahat, âşıklara söz konusu duyguları hissettiren önemli olgulardandır. Âşık Sümmânî de gurbet ve seyahat konularına, dolayısıyla sıladan ayrılık, sılaya hasret, özlem gibi duygulara şiirlerinde yer vermektedir (Rayman 1991: 117). Ancak Âşık Sümmânî’de gurbet ve seyahat olguları hem gerçek/maddi anlamıyla hem de ilahi/manevi cihetiyle yani tasavvufî ve beşerî aşk boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada konunun gerçek/birincil anlamı üzerinde durulacak, diğer yönlerden, âşığın tasavvufî ve felsefi bakış açısına girmek, Sümmânî’de ilahi aşka değinmek gerektiği ve bu da başka bir çalışma oluşturabilecek hacimde bir kapsama sahip olduğu için konudan uzaklaşmamak amacıyla bahsedilmeyecektir.

Gurbet ve Seyahat Kavramları Hakkında

Arapça kökenli bir kelime olan gurbet, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlatılan Türkçe Sözlükte “*Doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer, gurbetlik*” (Akalin vd. 2011: 992) şeklinde tanımlanmaktadır. Süleyman Uludağ (1996), gurbetin biri “cismani” diğeri “manevi” olmak üzere iki farklı anlamda kullanılageldiğini ifade etmektedir. Cismani gurbet, “*kişinin memleketinden uzak kalması*” manasını taşır. Manevi gurbet, “*biri tutum ve davranışlarla, diğeri düşünce (himmet) ile ilgili olmak üzere*” (Uludağ 1996: 201) iki biçimde görülen, insanın yaşam tarzı ve düşünce/duygu dünyası bakımından etrafında bulunanlardan farklı bir hayat sürmesi, sözü edilen manalarda kendisine benzeyen insanlardan uzakta yaşaması anlamlarındadır.

Gurbeti, Nurullah Çetin (2010: 72) “sosyal gurbet” ve “felsefi gurbet” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Felsefi gurbeti, “İnsanın kendisini sosyal bir topluluk içinde yaşasa bile varoluşsal yalnız ve kimsesiz hissetmesi.” şeklinde ifade etmektedir. Gurbeti, bu anlamıyla “kalabalıklar içinde yalnızlık” olarak nitelemek de mümkündür. Ayrıca Çetin (2010: 72), gurbetin bu anlamıyla tasavvufî bir mana taşıdığını ve mutasavvıf şairlerin gurbeti bu yönüyle işlediğini belirtmektedir. Batı’da ise bu konu varoluşçuluk akımının içerisinde ele alınmaktadır.

Gurbete yüklenen anlamlar, kavramın gerçek manası ile sınırlandırılmamış, farklı cihetlerden bakılarak daha derin anlamlar ihtiva ettiği düşünülmüştür. Doğan Kaya (2014: 368-369), gurbet kavramı için “*Geçmişî özleme hali yani nostalji de gurbettir. Tasavvufî düşüncede, Allah’tan ayrı kalan, onun vuslat ateşiyle yanan sufi de gurbettir.*” diyerek, kavramın farklı anlamlarına dikkat çekmektedir.

Gurbet, açıklamalardan anlaşılıyor ki, fiziki bir ayrılık veya uzak oluş anlamının yanında ruhsal bir uzaklığı yani duygusal anlamda uzak/ayrı olmayı da ifade eder. Bu his, fiziki ayrılıkla beraber de ondan bağımsız olarak da oluşabilir. “Bir gurbet şairi” olarak anılan (Enginün 2017: 48) Kemalettin Kamu’nun “*Ben gurbette değilim, Gurbet benim içimde*” mısraları bu hissi bir cihetiyle ifade eder. İnsanın gurbeti içinde taşıması, fiziki gurbet ayrılığından daha ağır bir duygudur. Zaman zaman

¹ Burada yaşayarak tecrübe etmek ifadesi özellikle kullanılmıştır. Zira tecrübe sadece bir olay veya durumu bizzat yaşayarak edinilmez. Olaydan etkilenmeyen ama olay esnasında orada bulunarak görerek/şahit olarak da tecrübe edinmek mümkündür. Hatta bazen duyarak dahi tecrübe sahibi olunabilir. Elbette hepsinin etki düzeyi bir değildir. Bilfiil yaşayarak kazanılan tecrübe ile öğrenme diğerlerinden daha fazla, kalıcı ve öğretici etkiye sahiptir. Ancak görerek ve duyarak tecrübe etmek, iyi bir gözlemci olma ve gözlemlerinden doğru analizi yapabilme becerisi gerektirir. Âşıklar, birer halk şairi olmaları cihetiyle tecrübeyi farklı biçimlerde edinme konusunda toplumun diğer üyelerine göre daha fazla hazır bulunuşluğa sahiptir.

hüzün, melankoli, yalnızlık, ümitsizlik gibi acı duygular gurbetlik hissine eşlik eder. O nedenle gurbet istendik bir olgu değildir. Bir an önce kurtulmak istenilen bir durum ve duygu olarak bakmak mümkündür.

Araştırmacıların gurbet hakkındaki tanım ve açıklamalarından yola çıkarak gurbeti iki farklı türe ve iki farklı anlama sahip bir olgu olarak düşünmek mümkündür. Yani gurbet, fiziki/cismani ya da duygusal/manevi anlamda yaşanan bir durum ve histir. Bu olgular 1. Beşerî unsurlara 2. İlahi unsurlara yönelik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Beşerî anlamda fiziki gurbet, tanımlarda da ifade edildiği gibi kısaca, insanın “vatan/yurt bildiği, aidiyet hissettiği mekândan uzak olması” demektir.

Ayrı düşmek sadece mekânla sınırlı olmaz. Bazen bu uzaklık fiziki bir ayrılığı değil; aynı yerde yaşanılmasına rağmen, oranın geçmiş haline duyulan özlem sebebiyle mekânın eski halinden uzak olduğunu ifade eder. Bu noktada gurbetin duygusal uzaklık anlamı da karşımıza çıkmaktadır. İnsan yaşadığı/bulduğu bir yerin eski halini özliyorsa bu, hem oranın artık değiştiği hem de insanın o yer ile ilgili anılarına yönelik hasret çektiği anlamına gelir. Sevdiği/istediği insanlardan uzak olmak bu nedenle bir tür gurbetlik duygusu hissettirir. Tıpkı mekânsal uzaklık gibi bireye uzak olma hali de iki farklı ayrılığı ifade eder. Biri gerçek/fiziki anlamda uzaklık diğeri ise onunla duygusal olarak uzaklaşmaktır. Duygusal uzaklık, düşünce noktasında farklılaşma, o insana karşı eski pozitif hislerin beslenmemesi şeklinde tezahür eder.

Gurbet ilahi unsurlara yönelik düşünüldüğünde ise ilk akla gelen tabii olarak yaratıcıdan yani Allah’tan uzak/ayrı olma anlamıdır. Ancak ilahi unsurlar içerisinde Allah’tan başka, melekler, cennet/öteki dünya/ahiret/ölüm ötesi, başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere diğer peygamberler, ashâb-ı kirâm, veliler, tarikat şeyhleri/mürşitler, dini liderler vb. yer alır. Tüm bu unsurlardan fiziki olarak ayrı olma veya onlara yönelik hasret de gurbetin bu türünde anılabilir. Tüzel (2022: 143), gurbetin bu boyutunu “Allah’tan ayrılıp dünya mekânında geçirilen zaman” şeklinde ifade etmektedir. Ancak bu tür gurbet hem fiziki hem de duygusal bir uzak oluş halini içine alır. İnsan, cismani olarak Allah’tan ayrıdır. Tasavvuftaki vahdet-i vücud anlayışı ve seyr ü süluk yolu, bir yönüyle dünyada iken insanın Allah’la bir olduğu/olunabileceği görüşüdür. Tasavvuf, dört kapı, fenafillah/bekabillah mertebesi ve devir nazariyesi gibi yollar ile Allah’tan cismen uzak olma hali hakkında derin bir felsefe sunmaktadır. Bu nazariyeler, tasavvufta insan için cismani ayrılığa bile farklı anlam ve yorumlar yapılmasına kapı aralamaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Kaf suresinde “*Ve hiç şüphesiz, insanı yarattık ve nefsinin/duygusunun ona vesvese verdiğini biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.*” (50/16), (Feyizli 2016: 518) denilmektedir. Ayetteki “şah damarından daha yakın olma” ifadesi, Allah’ın kullarına fiziki olarak yakın olduğu anlamını da her an onları görüp, onlardan haberdar olduğu manasını da barındırmaktadır. Zira Allah, zamandan ve mekândan münezzehtir. Tasavvufta bu konuda çeşitli yorum ve açıklamalar vardır. Bu konu tasavvufi gurbet olgusunu konuşurken değerlendirilmesi gereken bir bahistir. Zira şiirde tasavvufi anlamda bir gurbetten bahsediliyorsa, Allah’tan ayrı olma hali, Allah’a duyulan özlem, ona yakın olma arzusu da mutlaka temas edilen konulardandır. Tasavvuftaki “ölmeden önce ölmek” anlayışı, Allah’la dünyadaki fiziki ayrılığı ortadan kaldırma anlamında manevi bir kavuşmayı ifade etmektedir. Diğer ilahi unsura yönelik olarak ise cezbe hali

gibi his/duyuş/kavrayış ile manevi gurbeti ortadan kaldırmak tasavvuf ehli için mümkündür. Bu nedenle gurbetin ilahi yönü daha ziyade inançla ve hislerle ilgilidir.

Gurbet sözcüğü gibi Arapça bir kökten -“*suyun yeryüzünde sürekli akması anlamındaki seyh kökünden*”- (Çağrııcı 2009: 7) türemiş olan seyahat, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde “*1. Yolculuk. 2. Gezi, uzak yerleri gezerek görme, yolculuk etme*” (Akalin vd. 2011: 2082-2083) şeklinde açıklanmaktadır. Mustafa Çağrııcı (2009: 7), seyahatin “*yürüme, gitme; insanların arasını bozmak için ortalıkta dolaşma; kendini ibadete verip ruhban hayatı yaşamak için yeryüzünde gezip dolaşma şeklinde açıklanmakta*” olduğunu belirttikten sonra sözcüğü kısaca “*planlı ve amaçlı yolculuk*” biçiminde ifade etmektedir. Hüseyin Yazıcı (2009: 9) ise seyahatin Arapçada “*gezmek, gezi*” anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.

Seyahat kavramı da tıpkı gurbet kavramı gibi hem cismani hem de uhrevi bir anlam barındırır. İnsanın bedenlen bir yerden başka bir yere varmasını ve bu süreci seyahat olarak nitelendirmek mümkündür. Aynı zamanda seyahat ruhsal bir yolculuğu da ifade edebilir (Doğan 2008: 50-67). İnsan, bulunduğu ruhsal durumdan daha ileri/üst bir seviyeye ulaşmak için manevi bir yolculuk/seyahat geçirmelidir. Amaç, manevi anlamda olgunlaşmak, iç huzuru elde etmek, kişisel gelişimini gerçekleştirmek veya tamamlamak olabilir. Bu cihetiyle seyahat de felsefi ve tasavvufi bir anlam kazanır.

Tanımlardan yola çıkarak gurbet ve seyahat kavramları, sıladan ayrı olma hali manasıyla görünürde birbirini çağrıştırırken kavramların arasında söz konusu kavramlara yüklenen anlamlar dolayısıyla nüans bulunmaktadır. Gurbet ve seyahat kavramlarına yüklenen anlamlardan hareketle gurbetin olumsuzlukları, seyahatin ise güzellikleri çağrıştırdığı görülür. Gurbet negatif, seyahat ise pozitif mana yüklüdür. Bir başka cihetiyle gurbet sonuç seyahat ise hem gurbet mekânına varana kadar geçen süre/süreç hem de başlı başına gerçekleşen bir eylemdir. Gurbete kimse isteyerek çıkmaz; şartlar kişiyi gurbete çıkmaya zorlar. Gurbet, bir anlamda zaruretten dolayı çıkılan mekân ya da “gurbetlik” adıyla bir histir. Kişi gurbete, nafaka temini, sevdiklerini bulma/sevgiliye kavuşma isteği; vatani namus belası, kan davası, savaş, göç vb. nedenlerle cebren, terk etmeye mecbur bırakılma gibi sebeplerle çıkmaktadır. Sılaya dönüş, çoğu zaman şartların iyileşmesine ya da gurbete çıkışın sebeplerinin ortadan kalkmasına bağlıdır. Dolayısıyla kişi kendi iradesiyle ya da istediği anda vatana avdet edemez. Tüm bunlar nedeniyle gurbette yaşananlar, acı hatıralar şeklinde akıllara kazınır. Seyahat ise kişinin kendi iradesindedir. İnsan, seyahate yeni yerler, insanlar görme; yeni keşifler yapma, ticaret, eğlenme gibi nedenlerle bir anlamda zevk için ve iradi bir biçimde çıkar. İradi olması önem arz eder. Seyahatin sonlandırılması isteğe bağlıdır. İstenildiğinde ondan vazgeçebilme düşüncesi, insanı rahatlatır ve yaptığından daha fazla keyif almasına imkân verir. Kısacası seyahatte öğrenme ve bilme arzusu kendisini belirgin bir şekilde hissettirir. Dolayısıyla seyahatten keyif alınır, seyahat esnasında görülen ve yaşananlar -ister olumlu, ister olumsuz olsun- güzel hatıralar olarak hafızaya kaydedilir.

Türk edebiyatında gurbet ve seyahat olguları yukarıda açıklanan anlamlarıyla görülür. Âşık Sümmânî'nin gerek hayatında gerekse eserlerinde gurbet, cismani ve ilahi boyutlarıyla karşımıza çıkar. O, ömrü boyunca gurbetti farklı nedenlerle ve biçimlerde deneyimlemiştir. Onun şiirlerinde din ve tasavvuf da geniş yer tutar (Bayoğlu 2009; Bal 2019). Bu gruptaki şiirlerinde gurbeti, ilahi olana

özlem/ilahi olandan uzak/ayrı olma halinin tezahürü şeklinde görmek mümkündür. Özellikle de Allah'tan uzaklık ve ona duyulan özlem, gurbetin ilahi boyutunda işlenir. Şiirlerinde cismani gurbet, fiziki olarak sıladan uzakta bulunma anlamında, seyahate çıkma şeklinde anlatılır. Bu gurbet ve seyahat serüveninde gördükleri, düşündükleri ve hissettiklerine âşık, şiirinde genişçe yer vermiştir.

Âşık Sümmânî Hakkında

Asıl adı Hüseyin olarak bilinen âşık Sümmânî, Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde dünyaya gelmiştir. Âşığın doğum tarihi hakkında araştırmacılar genel olarak 1860 ve 1862 yılları arasında ikiye ayrılmaktadır. Bazı kaynaklarda âşığın doğum yılı 1861 olarak da değerlendirilir (Özarlan 2001: 365). Son yapılan çalışmalarda ise daha çok 1862 yılı zikredilmektedir. Babası, Kasımoğullarından Hasan olan âşık, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını memleketinde çobanlıkla ve rençperlikle geçirmiştir. Üç evlilik yapan âşığın, bu evliliklerinden toplam yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. Bir ağa çocuğu olması hasebiyle dini ve ahlaki bir eğitim aldığı düşünülen Sümmânî'nin okuma-yazma öğrenmediği bilinmektedir. Âşık 1915 yılında vefat etmiş ve köyüne defnedilmiştir (Erkal 2007: 11-13).

Sümmânî'nin hayat hikâyesinde kimi kaynaklarda dokuz kimi kaynaklarda ise 11 yaşında içtiği aşk badesinin önemli bir tesiri olmuştur. Köyünde sürü otlatırken Ablak Taşı denilen bölgede uyuyakaldığı bir sırada gördüğü rüya ile aşk badesi içerek Gülperi adlı bir kıza âşık olduğu bilinir. Rüya hem bir güzelin sevdasına hem de âşıklık yeteneğine nail olur. Bu süreçten sonra ruhsal durumunda meydana gelen değişimler çevresince fark edilir. 12 yaşında babası onu Erzurum'a getirerek Erbabî ile tanıştır. Saz çalmayı ve âşıklığa dair ilk bilgilerini Erbabî'den edindiği düşünülmektedir² (Erkal 2007: 13).

Âşık Sümmânî'nin şiirlerinde yer alan gurbet ve seyahat temalarında beşerî aşkı tatmasına vesile olan Gülperi'ye olan aşkın ve âşıklık/ozanlık vasfının önemli payı/yeri vardır. Hayat hikâyesi, aşkı, âşıklığı/ozanlığı ve duygu/düşünce dünyası özelinden âşık Sümmânî'de cismani gurbet ve seyahat olgularının şu şekilde tezahür ettiğini görebiliriz:

Âşık Sümmânî'nin Hayatında Cismani Gurbet ve Seyahatin Tezahürü

Sümmânî'nin ilk gurbet deneyimini bade içme hadisesi akabinde yaşadığı söylenebilir. Doğduğu köy olan Samikale/Narman'da Ablak Taş adlı yerde uykuya dalıp rüya gören âşık, ruhsal bazı değişiklikler yaşamıştır. Sümmânî, rüyasında bade içmesinin üzerinden üç ay geçtikten sonra halka badeli âşık olduğunu açık eder ancak saz çalmayı bir türlü öğrenemez. Kendisi saz çalmayı öğrenmeyi çok arzu ettiği gibi sık sık Sümmânî'nin rüyalarına giren Gülperi de ondan saz çalmayı öğrenmesini ister. Gerek oğlunun bu arzusunu yerine getirmek gerekse de âşıktaki ruhsal değişiklikler sebebiyle babası onu Erzurum'a, dönemin usta âşıklarından Erbabî ile görüşmeye götürmüştür (Düzgün 2005: 52). Bu seyahat, âşık için zevkli bir seyahat olarak düşünülebilir. Usta olarak kabul ettiği Erbabî ile karşılaşmasında dile getirdiği hislerinde bu düşüncenin yansımaları vardır.

Sen âşıklar ser-tâcısın bana vatan vilâyet

² Âşık Sümmânî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için H. Rayman (1991); E. Günaydın (1998) ve A. Erkal (2007)'in çalışmalarına müracaat edilebilir.

Geldim ki kılayım sen efendime güzel hizmet

Görmedim ilm-i zâhirde bilmedim ne türlü gat

Aşk ile kadim olmayan bu kavgayı ne bilir (Erkal 2007: 38)

Sümmânî'nin Âşık Şenlik ile karşılaşması, onun bir başka seyahatinin neticesidir. Sümmânî, 1901 yılında Çıldır'a gider. Bu sırada Şenlik'in bir sünnet düğünü için Çıldır'ın yakın bir köyüne geldiğini öğrenir ve Şenlik'in yanına varır. Sünnet düğünü sahibi ve orada bulunanların ısrarı üzerine de iki âşık karşılıklı söyleşirler (Düzgün 2005: 53). Sümmânî'nin döneminde yaşayan başka âşıklarla da karşılaştığı bilgisi kaynaklarda mevcuttur (Erkal 2007: 29-37; Artun 2011: 379). O nedenle Sümmânî'yi seyahat amacıyla yaşadığı yerden uzaklaştıran amiller arasında çağdaşı âşıklarla buluşma/görüşme/karşılaşmasını da zikretmek gerekir.

Sümmânî ile Şenlik'in karşılaşmasını hem o hem de iki âşığın destekçileri de zaman zaman arzu etmiştir. Âşık, gurbete çıkmayı bu karşılaşmaların birinde "azm-i rah" olarak adlandırmaktadır.

Erzurum ilinden azm-i rah ettim

Nasip kısmet oldu sana gelmişem

On dört yıldır oldum Şem'a pervane

Onun için yana yana gelmişem (Rayman 1991: 49)

Bu ifadelerinden de Sümmânî'nin Şenlik ile karşılaşma/buluşma arzusunda olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu nedenlerle onun Âşık Şenlik ile karşılaştığı ve benzeri amaçlarla çıktığı gurbet yolculuğuna seyahat olarak bakmak daha doğrudur.

Özelde Sümmânî genelde ise tüm âşıkların yukarıdaki gibi -birbiriyle sosyalleşmesi, birbirlerine üstünlük kurarak ustalıklarını göstermesi, sanatlarını/hünerlerini sergilemesi, adlarını duyurması vb.- amaçlarla, memleketten ayrılışı seyahat olarak düşünülmelidir. Zira bu ayrılış istendik ve iradidir. Arzu edildiğinde memlekete dönüş yine kişinin kendi talebi doğrultusunda gerçekleşir. Bu seyahatler âşıklık geleneğinin bir parçası ve âşıklar için onları tanımlayan bir unsurdur. Âşıklar hemen her zaman, "elinde sazı, dilinde sözü diyar diyar dolaşan" halk şairleri olarak görülmüş/düşünülmüştür. O nedenle âşıklar için gurbetin sadece olumsuzluk içerdiğini söylemek doğru olmaz. Ancak gelenekte ve kültürel bellekte gurbet mefhumuna yüklenen olumsuz anlam, bu tür ayrılıklara seyahat denilmesinin daha doğru olduğunu düşündürmektedir.

Âşık Sümmânî, şiiirlerinin önemli bir kısmında gerek beşerî gerekse ilahi aşktan bahsetmektedir. Onun için seyahate de gurbete de aşk için ve aşkla çıkılmaktadır. Bir şiiirinde bu düşüncesinin tezahürü *Aşk ben ile ben aşk ile gezerim* (Erkal 2011: 193-16/1/1) şeklinde hayat bulmaktadır.

Âşıkların genelinde olduğu gibi, Âşık Sümmânî'yi gurbete çıkararak, onu diyar diyar dolaştıran amillerin başında sevdâ, sevdiğini bulma, sevdiğine kavuşma kaygısı yatar. Âşık bu durumu şiiirlerinde sıklıkla dile getirir.

Firkatte Kerem'em sevdada Mecnun

Bir saçı Leyla'ya olmuşam meftun

Gördüm göremirem gezerem mahzun

Bir zemen gezdirir gurbette beni (Erkal 2011: 233-66/5)

Ne var bu sevdânın nihâyetinde

Gönül gezer dostun vilâyetinde

Herkes diyarında muhabbetinde

Bilmem bizi ne civara yazdılar (Erkal 2007: 259)

Sümmânî, kendisi için beşerî aşkın cisim bulduğu Gülperi'yi bulmak ümidiyle diyar diyar gezer. Bu aşk Sümmânî'yi gurbete çıkaran en önemli gerekçedir. Âşığın ağzından nakledilen Sümmânî ile Gülperi hikâyesinden (Rayman 1991: 26-28) hareketle o, Bedahşan şehrinde yaşadığına inandığı Gülperi'yi bulmak için başta Erzurum il, ilçe ve köyleri olmak üzere Ardahan'dan Kırım'a uzanan geniş bir coğrafyayı dolaşmıştır (Erkal 2007: 103-125). Seyahat ettiği yerleri ve bu seyahatleri esnasında gördüklerini/yaşadıklarını şiirlerinde dile getirmektedir.

“Karşıdan görünen ol Nemrut Dağı

Parlayıp yanyor yanağın ağı” (Erkal 2011: 315-172/3/1-2)

“Gönülden isterim yâre varmağa

Yolar çakıl diken yol bulamadım

Dolaştım ülkeler İran ilini

Gönlüme münasip yâr bulamadım” (Erkal 2011: 259-99/1)

Aşkı uğruna 18 yıl gurbette sevdiğinin izini sürdüğünü “*On sekiz yıl sürdüm yârin peşinde*” (Rayman 1991: 307). dizesiyle dile getirir.

Sümmânî, sevdiğine kavuşmak için gurbete çıkmayı bir anlamda hicret olarak da görmektedir. Onun bu anlayışı, sevdiğine kavuşma uğruna sıladan ayrılığa kutsal bir anlam yüklediğini de göstermektedir.

Kalsak bu yerlerden hicret eylesek

Yarana ahbaba minnet eylesek

Yâre arzulasak niyet eylesek

İpti yolum Gürcistan'a düşüptür (Rayman 1991: 31)

Âşık Sümmânî, gurbeti bir bakıma da seyahat olarak görmektedir. Yani eşi dostu ziyaret etmek, yeni yerler görmek gibi düşüncelerle de âşık gurbete çıkmıştır. Gezdiği ve gördüğü yerleri şiirlerinde anlatmaktadır. Gezdiği yerlerde rastladığı güzeller şiirlerinde bir ziynet gibi durmaktadır.

Sazımı alıp da düştüm yollara

Ne söylersiz bana gözüm güzeller

Taranmış saçları sağlı sollara

Nereden gelirsiz derim güzeller (Erkal 2011: 318-177/1)

Seyahatlerinde gördüğü güzelleri ve güzel yerleri methedercesine anlattır.

Seyyah-ı âlemi seyran ederken

Uğruma rast geldi seyranın güzel

Üç beş nişanın tamı sende var

Her kim görse olur hayranın güzel

Nice ki canın sağ destanın güzel

Dön balam göreyim gerdanın güzel (Erkal 2011: 485-486)

Penek'te bir köyden geçerken bir eğlence ortamında gördüğü kadınlar üzerine söylediği şu şiir, gördüğü hemen hiçbir güzelliğe kayıtsız kalamadığının göstergesidir:

Penek kazasında bağlar seyrinde

Bir gelin seyrettim eller kınalı

Al ihram örtünmüş serv-i kameti

Yakışmış o boya eller³ kınalı (Erkal 2007: 113-114)

Âşık Sümmânî güzel olan ne varsa onun peşinden dolaşmaya razıdır. Benzersiz, vefalı, sâdık güzellere peşi sıra gezilmesi gerektiği inancıysa âşık Sümmânî'de sözünü ettiğimiz düşüncenin türevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olur olmazların bâbını çalma

Sümmânî bu râhtan geriye kalma

Vefasız güzelin talibi olma

Emsalsiz güzelin gez kapısını (Erkal 2011: 222-51/5)

Âşık Sümmânî'ye göre gurbete çıkmanın önemli gerekçelerinden birisi de geçim derdi, rızık teminidir. Ancak kimileri bu yolda kazandığıyla geri dönerken kimileri gurbet diyarında dünyaya gözlerini yummaktadır.

Gurbete gidenler azığın alır

Kimisi döner geri kimisi kalır (Erkal 2011: 387-269/2/1-2)

Âşık Sümmânî'nin hatıralarından hareketle onun ticaret/para kazanmak amacıyla Göle, Ardahan, Erzurum, Oltu, Horasan, Batum da bulunduğunu öğrenmekteyiz. Sümmânî, ticaret amacıyla bacanağıyla ortak bir işe girer. Para karşılığı Göle ve Ardahan'dan mal satın alarak onları Erzurum'a getirmek ister ancak yolda hayvanları telef olur. Bunun üzerine bacanağına mahcup olmamak için parayı geri kazanmanın yollarını arar. Bu nedenle çıktığı gurbet elde yolu Batum'a düşer. Orada Batum Bey'inin âşıklar arasında düzenlediği bir yarışmaya katılıp askıdaki muammayı

³ Abdulkadir Erkal (2007)'in çalışmasında sözcük "beller" şeklinde yer almaktadır. Ancak gerek şiirin anlam bütünlüğü gerekse Türk halk şiirinde kına denildiğinde akla ilk gelenin el olması dikkate alınırsa sözcüğün "eller" şeklinde söylenme ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca kültürümüzde kadının belinin açıkta bırakılması, belin beldeki kınanın görüleceği şekilde açılması hatta bele kına yakılması pek karşılaşılan bir durum da değildir. Bütün bunlar göz önüne alındığında sözcüğün ya okuma ya da yazıya aktarma esnasında yanlış yazılmış olacağı düşünüldükçe hem yukarıdaki şiirde hem de bazı benzer başka durumlarda metin içerisinde düzeltme yapılması yoluna gidilmiştir.

bilerek yarışmayı kazanır. Kazandığı parayla beraber âşığı Batum'da bir süre misafir ettikten sonra uğurlarlar (Erkal 2011: 28-29). Âşık, Batum'dan ayrılırken orada bulunanlara şu şiiriyle veda eder:

Bizi bendeyledi gurbet ocağı

Giden gitti yetiş biz de geliriz

Bizim vilayetin bahçesi bağı

Gül bülbüle karışanda geliriz

Biz de ruhsat aldık âli devletten

Bâb-ı sadâretten pâ-yı kısmetten

Ben nice kurtulayım bu hasretten

Vakit müddet erişende geliriz

Bağdadır sılanın toprağı taşı

Fikrimden yad olmaz yaren yoldaşı

Beyler Sümmânî'nin zaten kardeşi

Hele gideriz de sonra yine geliriz (Erkal 2011: 387-270)

Sümmânî'nin seyahat niyetiyle Kağızman'ın Kötek (düğüne katılır) kasabasına gittiğini öğrenmekteyiz. Âşık, gidip gördüğü, etkisinde kaldığı yerleri ve buralarda yaşadığı bazı hadiseleri de destan nazım şeklini kullanarak uzun uzun anlatmaktadır. Erzurum, Batum, Hansarayı Destanları, Milal Yaylası ve Şekerli Köyünde Yıkılan Damın Destanı, âşığın seyahatleri esnasında gördüklerini ve yaşadıklarını anlattığı şiirlerine örnek teşkil etmektedir.

Şiirlerinde verdiği bilgilerden hareketle âşığın Erzurum'un ilçeleriyle Kozulu, Kızıilveren, Camışlı gibi köy ve kasabaları dolaştığını ve bir müddet buralarda konakladığını da öğrenmekteyiz. Gezdiği yerlerde hayran olduğu güzelliklerle birlikte gördüğü acıları, orada yaşayan halkı ve bu halkın çeşitli sıkıntılarını da şiirlerinde anlatmaktadır.

Bin üç on altı mülk-i Kağızman

Göründü gözüme seyran eyledim

İbtida Kötek'te eyledim iskân

Muhibbi sadıki yârân eyledim (Erkal 2011: 267-110)

Âşık, çeşitli beldelerin yanı sıra şiirlerinde özellikle gezdiği/gördüğü bağlardan, bahçelerden ve dağlardan da sıklıkla söz etmektedir. Bir köy âşığı için tabiatın şiirde kullanılması kaçınılmazdır. Doğa güzellikleri içerisinde ilk akla gelen yahut nazara takılan unsurlar genellikle dağ, deniz, bağ, bahçe gibi hacimce büyük ve manzarası dikkat çekici yerlerdir. Bu durum Sümmânî'de de değişmemektedir.

Binler ile gezdim bağı bahçeyi (Erkal 2011: 259-99/2/3)

Dolaşırdık bahçelerde bağlarda (Erkal 2011: 262-103/5/1)

Arayı arayı buldum

Sana indim âram buldum

Ziyaret etmeye geldim

Memleketin ilin dağlar (2011: 416-29)

Âşık Sümmânî'nin gurbete, evlenip çoluk çocuğa karıştıktan sonra, onları geride bırakarak da çıkmıştır.

Sümmânî'yem oldum talan

Nice gurbet elde kalam

Benim küçük Şevki balam

Dadaş der de ağlar m'ola (Erkal 2011: 390-2)

Bu dörtlük, âşığın oğlu Şevki'nin doğumundan sonra düştüğü gurbet elde geride bıraktıklarına duyduğu özlemi de yansıtmaktadır.

Âşık Sümmânî'nin hayatında gurbetin geniş bir yer tuttuğu şiirlerinden hareketle anlaşılmaktadır. Ömrünün bir kısmı gurbette geçmiş olan âşık, bu yolculuklarına ve seyahatlerine, gittiği yerlerin isimlerine, gurbete çıkış amacına şiirlerinde zaman zaman yer vermektedir.

Âşık Sümmânî'nin hislerinde cismani gurbet ve seyahatin tezahürü

Gelenekteki pek çok âşıkta olduğu gibi Sümmânî'de de gurbet, olumsuzlukları çağrıştırmaktadır. Ancak gurbet mekânına varana kadar geçen süreyi seyahat olarak nitelendirdiğimiz için âşık, seyahat esnasında gördükleri hakkında güzel sözler, hayranlık bildiren ifadeler kullanmaktadır. Âşık Sümmânî'nin cismani gurbet ve seyahatle ilgili hislerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Âşık Sümmânî'de gurbet hep bir elem, acı, firak, özlem, ümitsizlik gibi duyguları ifade eder.

Soldu Sümmânî'nin gonca gülleri

Ördek uçtu viran kaldı gölleri

Bize nasip oldu gurbet elleri

Çöl olası vilayette gülmedim (Erkal 2011: 268-112/3)

Gurbette olan kişinin gönlünden acı gözünden yaş eksik olmadığı düşüncesi âşığın bir şiirine şu şekilde yansır:

Gurbet ile düştü yolum

Ağlayıp gezer yürürüm

Efkâr ile deli gönlüm

Dağlayıp gezer yürürüm

*Oldum işimden avare
Yakarım sinemi nara
Gönlümü zülfü dilara
Bağlayıp gezer yürürüm*

*Dağlar başı oldu yurdum
Günden güne artar derdim
Ben kara gözlümü gördüm
Sızlanıp gezer yürürüm*

*Anlatamam melâlimi
Göz görmesin maralımı
Halden bilene halimi
Söyleyip gezer yürürüm*

*Sümmânî iç elden câmı
Mest olup geçir eyyamı
Şaşkın sel gibi müdâmı
Çağlayıp gezer yürürüm (2011: 410-21)*

Âşık Sümmânî'ye göre insan, gurbete kendi rızasıyla çıkmaz, şartlar onu gurbete çıkmaya mecbur bırakır. Gurbeti kaderin bir tecellisi olarak görür. Âşığın bu düşünceleri, şiirlerinde örnekteki gibi vücut bulur:

*Bir kul rızasıyla çıkmaz vatandan
Meğer ebu dâne var belâsıdır
Geçip gurbet elde eyleme cândan
Nâmerdin sitemi zür belâsıdır*

*Meylim var gurbete varamam deyü
Her siteme meyl veremem deyü
Muhânnete muhtaç olamam deyü
Gurbet-i ihtiyat ar belâsıdır*

Sümmânî pinhân ol var olma dile

Kader yerin bulur âhın nafile

Bend eden kısmettir sebep vesile

El zanneder tamahkâr belâsıdır (Erkal 2011: 329-193)

Âşık Sümmânî için gurbet sıla özlemi ile eşittir. Gurbette uzunca bir müddet kalan âşık, bu süre boyunca pek çok sıkıntı çekmiş, her an sıla özlemiyle yaşamıştır.

Çoktan beri terk-i vatan olmuşum

Diyâr-ı gurbette candan usandım

El kahri çekmekten ömrüm hiç oldu

Aktı çeşmim yaşı nenden usandım (Erkal 2011: 260-100/1)

Âşık, bir başka şiirinde memleket özleminin kendini Mecnun'a döndürdüğünü dile getirir;

Yaralar açıldı sübyan derdinden

Gönül parça parça hicran derdinden

Sümmânî Mecnun'dur vatan derdinden

Onun için böylece figana kaldık (Erkal 2011: 243-78/4)

Sıla özlemi zaman zaman sılaya bir daha kavuşamayacağına dair ümitsizliğe de dönüşür.

Gurbet elde başa gelen halleri

Söylemeye varmaz dilimiz bizim

Kaddedip adular aldı yolları

Göze hayal oldu ilimiz bizim (Erkal 2011: 275-122/1)

Korkarım ki gurbet elde kalırım

Bana görünmüyor yol kara gözlüm (Erkal 2011: 277-124/1)

Sıla özlemi âşığın yakasını gurbet elde bir an bile bırakmamaktadır. Gurbete çıkarken sıladan ayrılık zor değilken gurbet duygusunun ağırlığı bu düşünceyi de sılanın kıymetini de değiştirir. Gerek memleket gerekse geride bırakılanların özlemi gurbette gün geçtikçe ağırlaşır. Sılaya gitmenin zorluğu ve sılanın gurbete uzaklığı da şiirlerinde bahsi geçen bir başka konudur. Ümitsizliğin bu hislerle arttığı, şiirdeki ifadelerden anlaşılmaktadır.

İmana gel zalim gurbet imana

Serimi salmışım aşka dumana

Yağmur yağıp gün çalınca cihana

Şakrak öter bülbülleri sılanın

Ağlaya ağlaya yollara bakar

Bu aşkın ateşi ciğerim yakar

*Zamanı geldikçe gül gibi kokar
Kayası toprağı taşı silanın*

*Kahpe felek ne düşmüşsün izime
Yârin zülfü halkalanmış yüzüme
Evvelce sıla görünmezdi gözüme
Şimdi cevher oldu yaşı silanın*

*Sılanın hasreti daim var canda
Gönül melul mahzun dideler kanda
Ben gurbette kaldım o yar vatanda
Nasıl çekmem arzumamı silanın*

*Hicranla yoğruldu böyle nederim
Tecellim bu imiş nasıl ederim
Ezel bahar geldi çıkıp giderim
Daha çekmem hasretini silanın*

*Sümmânî der gurbet el bize ne der
Çok ağlama gözün cevheri gider
Altı ayda kuşlar silaya gider
Her zaman böyledir hali silanın (Erkal 2011: 282-283/130)*

Evlendikten sonra da gurbete çıkan âşık, gurbet diyarında geride bıraktığı sevgilinin, ailesinin özlemine her daim hissetmektedir.

*Gönül ne beklersin semt-i gurbeti
Şimdi kömür gözlüm gözler dolanır
Neyleyim ki alamadım muradı
Âh çeker yüreğim sızlar dolanır (Erkal 2011: 330-195/1)*

Gurbette yar hasreti, aşığın dilinden düşmemektedir.

*Gurbet ellerinde gönül yar ister
Usandı bu yerde başka yer ister
Kem gözlerden ırak bir diyar ister
Bizleri görmesin el kara gözlüm (Erkal 2011: 277-124/5)*

Gurbetlik, Âşık Sümmânî için kimi zaman ölümü arzulayacak kadar dayanılmaz hal almaktadır. Âşık, gurbetten memleketine dönmeyi düşünmekte ancak bunun felekten kaynaklı çeşitli nedenlerle nasip olmadığını da yine şiirlerinde dile getirmektedir. Onun için gurbeti dayanılmaz kılan bir diğer faktör de geride bıraktıklarından haber alamaması ve onlara ahvalini bildirememesidir.

Gurbet elde bir hal geldi başıma

Kadir Mevla'm nasip eyle sılayı

Koymaz felek koymaz gidem eşime

Kadir Mevla'm nasip eyle sılayı

Kâğıdım yok yazam yâre gönderem

Yanık arzuhalim kime bildirem

Hançer vurup kendi kendim öldürem

Kadir Mevla'm nasip eyle sılayı

Huma kuşu yere düşüp ölmedi

Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı

Dönem gidem dedim nasip olmadı

Kadir Mevla'm nasip eyle sılayı

Sümmânî bunu böyle duyurdu

Ayrılık donunu alıp giydirdi

Ayrılmama dedim felek ayırdı

Kadir Mevla'm nasip eyle sılayı (Erkal 2011: 224-225/55)

Âşık sıladan ayrılalı uzun zaman geçtikten sonra geride bıraktıklarının halini bilmediği, onlara halini bildirip onlardan haber alamadığı için sık sık ahvallerini merak eder.

Şu karşiki yüce dağlar

Acep bizim dağlar mı ola

Kara yaşlı benim anam

Oğul der de ağlar m'ola

....

Nedir cürmüm nedir hatam

Nice gurbet elde yatam

Ak sakallı benim atam

Oğul der de ağlar m'ola

Sümmânî'yem oldum talan

Nice gurbet elde kalam

Benim küçük Şevki balam

Dadaş der de ağlar m'ola (Erkal 2011: 390-2)

Âşık Sümmânî'nin, gurbette yar hasretiyle birlikte geride bıraktıklarına karşı duyduğu özleme bazen bir korku ve kaygı da eşlik etmektedir. Aynı düşükleri tarafından unutulma kaygısı çekmekte, sevgiliden gurbet diyarında kaldıkları zaman içerisinde sadakat/vefa beklemektedir.

Gözden uzak düşen gönül güzeli

Unutma bizleri sadakat eyle

Değil gurbet ilde ezel ezeli

Severiz biz seni adalet eyle (Erkal 2011: 204-29/1-2)

Sılada geçen uzun zaman sebebiyle gurbetin bitişi bazen beklenen sevinçle taçlanmaz. Zira geriye dönüldüğünde bırakılanlar bırakıldığı gibi kalmaz. Değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu dünyada tüm bunlar hayal kırıklığına yol açar. Bu duygular Sümmânî'de de görülür. Âşık gurbette çok uzun zaman kaldığını, sılaya döndüğünde ise bıraktığı yerleri ve insanları bıraktığı gibi bulamadığını; yurdun harap olduğunu, bazı eşin dostun terk-i dünya eylediğini söylemektedir. Sözü edilen gerekçeler dolayısıyla âşık için vatana dönüş bir sevinç vesilesi değil; tabir-i caizse bir sükût-ı hayal nedenidir.

Terk ettim gurbeti döndüm sılaya

Gördüm bu yerlerin elvânı gitmiş

Bülbül uçmuş viran kalmış yuvası

Nice sadık muhip yaranı gitmiş

Baktım gül dilinde bülbül ötmüyor

Harap olmuş menekşe nergis bitmiyor

Bilmem nasıl soram dilim tutmuyor

Gülşen bahçesinin bağbanı gitmiş

Dünya bir rüyadır tabiri lazım

Yüz bin yaşayana kabiri lazım

Emr-i ilahidir sabırı lazım

Bu dünyanın nice geleni gitmiş

Bozulmuş ezelden takdir yazılar

Anadan ayrılmış melek kuzular

Sümmânî etrafa ağlar sızılar

Gönül sahrasının ceylanı gitmiş (Erkal 2011: 362, 363-237)

Bu duygular gurbetin eski günlere duyulan özlem boyutunu da içerdiği için gurbet burada nostaljik bir özleme dönüşür.

Sümmânî, gurbeti bir dert olarak görüp yaratıcıya gurbet dolayısıyla zaman zaman sitemde bulunur.

Bu nasıl tecelli bu nasıl hikmet

Âleme dağıttın dane-i kısmet

Sümmânî gurbete saldın akıbet

Diyar-ı gurbeti bana mı verdin (Erkal 2011: 285-286/135/3)

Âşık, gurbette olmanın olumsuz ve ağır hislerinden teselli bulmak istercesine aklına gurbeti yaşayan ve sevdası uğruna gurbete düşmüş tanınmış isimleri getirir.

Yıllardır düşmüşem ben bu mihnete

Yetmedim dünyada asla hikmete

Mecnun'u da almışlardı gurbete

Kalmışlardı gurbette sılasın tek tek (Rayman 1991: 304)

Sümmânî'nin burada kullandığı teselli yöntemi, kültürel bellekte mevcuttur. Gerek halk fehminde gerekse de İslam inancında insanın içinde bulunduğu zor duruma katlanabilmek için kendisiyle benzer durumdan/süreçten geçenleri ya da daha kötü olanları düşünmesi tavsiye edilir. Bunun psikolojik bir rahatlama sağladığı da bilinmektedir. Bu aynı zamanda yaşadıklarına isyandan da insanı uzaklaştırmaya yardım eder. Gurbette insanın o yerin yerlilerinden önce kendisi gibi gurbetçi konumundakileri arayıp onlarla bir diyaloga/bağlantıya geçmeye çalışmasında bunlar etkili olsa gerektir. Zira atasözünde ifade dilen "Eşekten düşenin halinden eşekten düşen anlar." düşüncesi, benzer durumları/olayları yaşayanların daha kolay empati kurabileceği ve birbirini daha iyi anlayabileceği inancının tezahürüdür. Burada Sümmânî'nin özellikle Mecnun'u aklına getirmesinde/zikretmesinde onun da tıpkı kendisi gibi aşk/aşkı uğruna gurbete düşmesi etkilidir.

Türk kültüründe bir yere gelindiğinde, biriyle karşılaşıldığında selamlaşmak; ayrılırken vedalaşmak, iyi dileklerde bulunmak önemli bir kültürel mirastır. Bu konunun öneminden olsa gerek kelime dağarcığımızda onlarca, merhaba, hoş geldiniz, sefa/safa getirdiniz, selam, selamın aleyküm, günaydın, tünaydın vb. karşıla(ş)ma; hoşça kal, elveda, Allah'a emanet ol/ısmarladık, selametle, sağlı(ca)kla gidin/kalın vb. sözcük/söz öbeği vardır. Zira ayrılıklar ve buluşmalar Türk kültüründe karşılaşılan verilerin değerinden dolayı önem arz eder. "Gidip de dön(e)memek, dönüp de bul(a)mamak" anlayışı, kavuşmaları daha kıymetli, ayrılıkları daha önemli hale getirir. Bu

düşüncelerin bir yansıması olarak Âşık Sümmânî de gurbete çıkarken ya da gurbet ellerde vedalaşmayı ihmal etmez.

Bir ben değil bütün âlem pür savaş

Kutb-ı ilahiden şem'a bu âteş

Hasılı akraba kavim ve kardeş

Gönül ayrı düştü yâren elveda

Arzumda kârım ağyâra karşı

Yolumda vermişim ten ile başı

Emânet sılanın toprağı taşı

Hasılı vesselam her yan elveda (Erkal 2007: 155)

Sümmânî, gurbette yaşamış, gurbeti yüreğinde hissetmiş bir insandır. Bu konudaki tecrübelerini şiirlerine aktardığı gibi gurbet mefhumunun kültürel bellekteki tezahürü ile örtüşen duygularını ve gurbetle ilgili düşüncelerini de dile getirmektedir. Bu yönüyle âşık, şiirlerinde bireysellikten uzaklaşıp yaşadığı toplumun tercümanı haline gelmektedir. Sümmânî, bu tutumu farklı konularındaki şiirlerinde de başarılı bir şekilde sergilemekte ve tüm bunlar onun “Sümmânî Baba” olarak anılmasını sağlayan amillerdendir (Fedakâr ve Keskin 2016: 122).

Sonuç

Gurbet ve seyahat, Türk edebiyatında çok boyutlu kavramlar olarak işlenmiş temalardandır. Kavramlar, cismani ve manevi boyutlarıyla edebiyatımızda kullanılır. Gerek gurbet gerekse seyahat, fiziki anlamda vatandan/yaşanılan yerden ve içindekilerden ayrılma anlamına gelir. Buna cismani gurbet ve seyahat denilebilir. Gurbetin bir diğer anlamı ayrılığın fiziksel değil duygusal olarak yaşanmasıdır. Duygusal gurbet için fiziki ayrılık şart değildir. İnsan yanında iken herhangi bir kişi veya yeri özleyebilir. Gurbetin bu yönü daha çok nostaljik bir özlem anlamı taşımaktadır. Gurbet ve seyahat manevi/tasavvufi bir boyuta da sahiptir. Bazen başta Allah olmak üzere ilahi varlıklardan/unsurlardan ayrı olmak başlı başına gurbet hissi yaşatır. Bu yönüyle gurbet, manevi açıdan bir gurbetlik hissine dönüşür. Bazense manevi bir arayışla insan, ruhsal bir seyahate çıkar. Bu ise gurbet ve seyahat kavramlarını felsefi, varoluşçu bir pencereden ele aldırır.

Kültürel belleğin bir yansıması olan edebi eserlerde gurbet ve seyahat olgularının farklı anlamlar yüklenerek kullanılması, kavramların felsefi ve tasavvufi manalar taşınması bu kavramların halk nezdindeki çok boyutlu anlamlarına yönelik önemli birer göstergedir. Bu vesile ile Türk kültürünün, Türk halk muhayyilesinin felsefi ve manevi yanlarını görmek mümkündür. Dolayısıyla bu kültürün sahibi olan halk için hayata karşı derin, duygusal bir bakış açısı/yaklaşım sergilediklerini, ince/hassas bir ruh taşıdıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir. Ruhunda incelik bulunan bir halkın gündelik yaşantısında merhametin izlerini aramak, gelenek ve göreneklerine bu gözle de bakmak önemlidir. Savaşta düşmanına bile merhamet eden bir halkı anlamının yolunun ancak onun ruhunu anlamaktan geçtiği unutulmamalıdır. Bu konularda tarihi gerçekler milli ruh ve kültürel bellek ile birlikte ele alınıp değerlendirilmelidir. Tüm bu nedenlerle edebi eserlerde gurbet ve seyahat

olgularının yansımaları kavramların farklı anlamları dikkate alınarak gerek ayrı ayrı gerekse bütüncül yaklaşımlarla ele alınıp incelenmelidir.

Yukarıda bahsedilen ruhun yansıdığı aynalardan biri de Âşık Sümmânî'dir. O, bir aşk insanıdır. Onun duygu ve düşünce dünyasında aşk, beşerî ve ilahi cihetiyle yer edinir. Bunu gerek âşığın bâde içerek âşık olduğu Gülperi'ye ulaşma serüveninden gerekse de dini-tasavvufi konulu şiirlerinden anlamak mümkündür. Beşerî aşk ve bu aşkın arayışı Sümmânî'yi cismen gurbete çıkarmış, sevdiğine kavuşmak ümidiyle diyar diyar dolaştırmıştır.

Âşık Sümmânî'de gurbet ve seyahat olguları, cismani anlamıyla hem âşığın anılarında hem Gülperi'yle olan aşk hikâyesinde hem de şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak âşık gurbete sadece aşk için çıkmamıştır. Âşığı gurbete çıkararak bir diğer gerekçe de rızık teminidir. Âşık, para kazanmak amacıyla sılayı terk edip uzun süre gurbet diyarını mesken tutmuştur. Gezdiği ve gördüğü yerler ve buralarda yaşadıkları, âşığın şiirlerinde geniş yer bulmaktadır. Âşığın söz ve saz aşkı/kabiliyeti ise kimi zaman duygularını sazı ve sözüyle dile getirip rahatlamak kimi zamansa diğer âşıklarla atışmak, usta âşıklara kendisini ispat etmek gibi nedenlerle Sümmânî'yi gurbete çıkartmıştır. Âşık Sümmânî, bu seyahatlerinde gördükleri, kendisini etkileyen, şaşırtan hadiseler ve yerler üzerine destan nazım şeklinde uzun şiirler de dile getirmiştir. Gurbet kavramı Âşık Sümmânî'de sılaya, sevgiliye, eşe, dosta, çocuklara kısaca geride bırakılanlara özlem, merak; belirsizlik, ümitsizlik, gurbetin zorluğu, gurbette çekilen acılar gibi olumsuz duygularla yan yana yer almaktadır. Âşığa göre gurbete çıkış da dönüş de insanın kendi elinde değildir. Aslında ona göre gurbete çıkışa zorlayan sebepler bir vesile, gurbet ise kaderdir. Takdir-i ilahi dolayısıyla insan gurbete avdet etmektedir. Bütün bunlarla birlikte gurbete, gezip görmek, dolaşmak kısaca seyahat için çıktığında tanık oldukları, şiirlerinde hayranlık ve güzelliklerle ifade edilmektedir. Sonuç olarak çıktığı gurbet yolculukları, seyahatleri, onun Âşık Sümmânî olmasını sağlayan hissiyatlara kaynaklık eden önemli olgular arasında yer alır. Âşıkların yaşadıkları toplumların “dili-dudağı; gözü-kulağı” olarak görülmesi ve düşünülmesi gerçeği böylece Sümmânî özelinde bir kez daha gözler önüne serilir. Halkı tanımak, onun duygu ve düşünce dünyasını anlamak için bakılacak kaynaklardan birinin de âşıklar ve eserleri olduğu unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Artun, Erman. (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bal, Erdinç. (2019). *Âşık Sümmânî'nin Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Motifler*. Yüksek Lisans. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Bayoğlu, Ârife. (2009). *Âşık Sümmânî'nin Değişlerinde Dini ve Sosyolojik İçerik*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Çağrı, Mustafa. (2009). “Seyahat”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 7-9.
- Çetin, Nurullah. (2010). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.

- Düzgün, Dilaver. (2005). “Âşık Sümmani’nin Karşılaşmaları”. Beyazdoğu, S. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s. 51-55.
- Doğan, Ahmet. (2008). *Dönüşüm Sürecinde İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Fedakâr, Selami ve Ahmet Keskin. (2016). *Âşık Sümmani’nin Eserlerinde Birey ve Toplum*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 16/2, Kış 2016, s.: 109-122.
- Feyizli, Hasan Tahsin. (2023). *Feyzü’l Furkân*. İstanbul: Server Yayınları.
- Enginün, İnci. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erkal, Abdülkadir. (2007). *Âşık Sümmani*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Erkal, Abdülkadir. (2011). *Âşık Sümmani Divanı*. Ankara: Semih Ofset.
- Günaydın, Emsal. (1998). *Sümmani’nin Hayatı ve Tavrı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kaya, Doğan. (2014). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özarslan, Metin. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rayman, Hayrettin. (1991). *Âşık Sümmani, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Tüzel, Ahmet. (2022). “Âşık Dertli’nin Şiirlerinde “Gurbet” Teması”. Kültürk, S. 6, Kış 2022, s. 141-150.
- Uludağ, Süleyman. (1996). “Gurbet”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 201.
- Yazıcı, Hüseyin. (2009). “Seyahatnâme”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 9-11.